

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на проф. д-р Красимира Славчева Алексова

на тема *Дубитативът в българския език*

за придобиване на научната степен „доктор на науките“

в направление *2.1 Филология*

по специалност *Български език. Съвременен български език*

Рецензент: проф. д-р Петя Начева Осенова, СУ „Св. Кл. Охридски“

Данни за конкурса

Със заповед № РД-38-425/15.07.2022 г. на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“ съм определена за член на журито по защитата на дисертационния труд на проф. д-р Красимира Алексова.

Представеният набор от материали от кандидатката включва всички необходими документи по процедурата. Проф. Красимира Алексова е изпълнила напълно и коректно минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ.

Спазени са всички изисквания на ЗРАСРБ, на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в СУ „Св. Кл. Охридски“. Проверката със системата Антиплагиат показва, че трудът на проф. Алексова е оригинален и авторов. Авторефератът (79 стр.) коректно отразява съдържанието на дисертационния труд.

Данни за кандидата

Проф. Алексова завършва българска филология в СУ „Св. Кл. Охридски“. Тя започва да работи в Катедрата по български език през 1993 г. Защитава докторска дисертация по социолонгвистика през 1994 г., а по-късно е избрана за доцент и професор. Проф. Алексова има огромен опит в преподаването на различни дисциплини на български и чуждестранни студенти – бакалаври и магистри: български за чужденци, морфология, типология на езиците, теория на маркираността, социолонгвистика и много други. В периода 2005 – 2007 г. проф. Алексова е била лекторка по български език и култура в Провансалския университет "Екс - Марсилия 1", гр. Екс-ан-Прованс, Франция. Член е на Изпълнителния комитет на Международното социолонгвистическо дружество INSOLISO, София и на

Българско дружество за измерване и оценяване в образованието. Проф. Алексова е отлично изграден преподавател и учен. Тя има изключително впечатляваща научна и проектна дейност. Това е видно от нейната публикационна дейност, от участията ѝ в голям брой университетски, национални и международни проекти и форуми, конференции, кръгли маси и семинари.

Описание и приноси на научния труд

Трудът на проф. Алексова *Дубитативът в българския език* е в обем от 387 страници и цитира 235 източника. Това е един наистина доста солиден труд, който показва богатата осведоменост на проф. Алексова по въпроса, както и нейните умения да представи свой модел на разглежданото явление, както и да го защити по убедителен начин.

Изборът на темата е мотивиран отлично чрез факта, че няма цялостен труд, който да разглежда евиденциала „дубитатив“ в пълнота. Освен това категорията на евиденциалите е била обект на доста различни и често противоречиви трактовки по отношение на названието и статуса на самата категория, на броя членове в нея, на вътрешните взаимоотношения между членовете, за произхода на категорията, за отношението ѝ към останалите граматически категории. Проф. Алексова засяга всички тези въпроси и предлага решения през призмата на фокуса върху дубитатива. Особено ценен момент е полагането на дубитатива в българския език в типологически план – отчетени са езиковите специфики на дубитатива и са коригирани съпоставянията му с подобни или близки явления в други езици. Литературата по темата не е оформена като отделна глава, а е представена в съответствие с подтемите за дубитатива в рамките на целия труд. Смятам, че подобен подход е напълно оправдан предвид многоаспектността на тематиката. Коректно е обговорено в текста кое е обект на работата и кое не.

Трудът се състои от Увод, четири глави, Заключение. Представен е списък с 18 публикации по темата, като от тях само една е под печат. Има публикации в чужбина, има индексирани в Скопус. Прави впечатление публикуването на статии на различни форуми и в различни списания, което повишава влиянието на научната продукция на проф. Алексова сред научната общност. Всички представени публикации засягат тематиката в дисертацията. Изведените приноси са 12 на брой и смятам, че са коректно дефинирани по

посока на новите моменти от типологическа, структурна, междукатегориална, семантична и прагматична гледна точка.

В **Увода** на работата си проф. Алексова дефинира ясно и точно обекта, предмета и целта на своята разработка. Обект на работата е дубитативът в българския език. Предмет са: значението на дубитатива, неговите форми и употреби, включително от типологическа и прагматична гледна точка. Целта е да се разгледа обстойно явлението от перспективата на граматиката, типологията и прагматиката. Много детайлно са дефинирани и конкретните задачи. Използван е богат набор от различни методи (аналитичен, функционално-прагматичен, статистически, сравнителен, структурно-семантичен и др.). Използвани са емпирични бази данни и анкети за верифициране на работните хипотези. Затова към списъка с методи бих добавила експлицитно и следните: корпусен метод и анкетен метод. Отбелязано е от самата авторка, че в работата са използвани 10 таблици, 18 графики и 18 схеми.

Първа глава „Дубитативът, евиденциалността и модалността“ изследва мястото на явлението в рамките на евиденциалността и модалността. В първата подчаст е направен подробен критически анализ на съществуващите класификации на евиденциалите, като изводът е един и същи – липсва единно мнение за инварианта на евиденциалността и съответно липсва самата подкатегория на дубитатива, който не се вписва в разглежданите теоретични рамки. Другият спорен въпрос е отношението между евиденциалността и епистемичната модалност, която включва и ангажираността на говорещия към пропозицията. Разгледани са 4 основни гледни точки: двете категории са независими една от друга; евиденциалността е част от модалността; двете категории се пресичат частично; те са подредни на тяхна обща категория *епистемност*. Втората подчаст разглежда мястото на дубитатива, но чрез подхода на семантичните карти, което е нов поглед към явлението в българската лингвистика. Авторката застъпва виждането, че българската евиденциална система е модална/модализирана. Предлагат се следните названия на двата типа модалност (които всъщност отговарят на понятията за модалност и евиденциалност): логическа епистемичност (необходимост и вероятност (където се включва и презумптивът)) и натурална епистемичност (конклузив, ренаратив, дубитатив) в рамките на епистемичната модалност. Схема 10 (стр. 35) представя идеите на авторката в графичен вид. В този смисъл

тази част от работата не е само преглед на литературата по въпроса, а също така и извеждане на отправната точка за анализ на явлението по-нататък в текста.

Втора глава „Семантиката на дубитатива“ разглежда дубитатива като изразяващ съмнение и недостоверност; оценка и емоция, както и анализира неговите контекстни употреби, които са доста разнообразни. Без да отрича широкото разбиране за изразяване на съмнение, авторката все пак възприема тясното схващане, а именно – недоверие на говорещия само към чуждото изказване, а не към собственото, което според нея е транспонирана употреба. Разгледани са теории на доверието, респективно на недоверието, накратко е представен и проблемът за истинността. Във втората подчаст оценката е разгледаната като основа за появата на емотивността, която, от своя страна, е езиков израз на емоционалността.

Навсякъде са търсени отношенията между понятията – близост, изключване, припокриване и т.н. Според мен проф. Алексова е дала основните проблемни посоки във философски и езиков план. Тази интердисциплинарност е особено ценна както по отношение на пълнотата на анализа, така и за бъдещото използване от колеги в хуманитаристиката. Третата подчаст представя контекстните употреби на дубитатива. Авторката правилно отбелязва, че не могат да се изброят всички подобни употреби поради генеративната сила на езика. Важно е да се отбележи, че наистина е представен целият спектър от градуални употреби, вариращи от неекспресивна употреба до емоционално натоварено отношение. За мен това са и различни езикови стратегии от страна на говорещия. В четвъртата подчаст са набелязани и типологическите аспекти. Особено внимание се обръща на класификацията на Айхенвалд и на мненията за съществуване на дубитатив в турския език. Основен въпрос е дали дубитативът се приема за самостоятел евиденциал, или само като евиденциална стратегия. Проф. Алексова изразява несъгласие с позиционирането на българския дубитатив в опростена двучленна евиденциална категория от тип А1 или А2, когато всъщност тя е четиричленна. Освен това според нея българският дубитатив не изразява общо съмнение, а недоверие към първично чуждо изказване. Последната подчаст разглежда мненията за дубитатива в българската евиденциална система. Установява се, че подобни публикации не са никак много. Обобщени са основните гледни точки за дубитатива: вариант на преизказната форма, преизказване на умозаключителните форми, самостоятелна субкатегория, несъщинска евиденциалност.

Ясно е отграничено мнението на проф. Алексова, която разглежда дубитатива като отделна субкатегория в рамките на 4-членната категория *евиденциалност*. Авторката приема позицията на Г. Герджиков, че инвариантът се характеризира с признаците [+ преизказност] и [+ субективност]. Предпочетен е терминът *резервираност* на говорещия към чуждото съобщение пред термина *недоверие* (стр. 92). Обърнато е внимание и на перцепцията на евиденциалите по отношение на субективността и преизказността. За целта е направена анкета сред 171 студенти от хуманитарни специалности. Доказва се, че между евиденциалите има йерархия по признака достоверност. В тази йерархия индикативът се възприема като най-достоверен, но отношенията между другите три евиденциала са по-сложни.

Една обща бележка, която имам към текста, е следната: преди публикуването му да се прецизират местата на обобщенията в доста йерархизираното съдържание на текста. Добре е да има кратки обобщения след всяка подчаст в рамките на дадена глава и след това след текста на самата глава. Подобни кратки обобщения биха улеснили и ориентирали по-добре читателя в сложната материя.

Трета глава „Формалната парадигма на дубитатива“ представя както формите на тази субкатегория, така и съвпаденията с други форми, дефективността на парадигмата и подобни. Представени са и типологическите индекси на дубитатива. Авторката не приема посоката на образуване на дубитатива от формите на ренаратива с прибавяне на миналото свършено деятелно причастие на глагола *съм* (както е при Ницолова). Тя защитава тезата, че формите на дубитатива се образуват от конклузива чрез преизказване на спомагателния глагол (както е при Герджиков). Причините за това решение са, че по този начин се осигурява баланс между формата и семантиката на субкатегорията, т.е. тя се образува от субективна форма и после се добавя резервираността на говорещия към предаваната информация от друг източник. Аз лично се придържам към виждането на Ницолова, че дубитативът се образува от ренаратива с помощта на допълнителен формант (т.е. променя се несубективността в субективност, която е свързана с изразяването на съмнение към предаваната информация), но приемам убедителните аргументи и за другата гледна точка.

Ценно е разглеждането на вариативността на изразяване в рамките на субкатегорията. Доказва се, че формите *с нека да* и *да не* са част от субкатегорията, както и тези *с дано (да)*. Приносна е идеята, както и нейната детайлна разработка, че „вариантността

в конклузивната и ренаративната парадигма“ е „източник на вариантността на дубитативните форми“ (стр. 127). Една препоръка при проверката на примери в корпуси е да се отчита и дали текстът е оригинален, или преводен. На стр. 133 почти всички примери са намерени в преводна художествена литература. От друга страна обаче, са разгледани доста конкурентни варианти: в страдателен залог, по вариация на спомагателния глагол (*съм* и *бъда*), както и на комбинация между тях; за 1 и 2 лице при отрицателен дубитатив за следходните времена. След това са разгледани подробно бипартиципиалните съвпадения и дефективността на формите.

Навсякъде проф. Алексова подробно мотивира използването на езиковите термини в контекста на нейната разработка, което е много добра практика и е препоръчително да се прави във всеки научен текст. Такива термини са напр. *синкретизъм*, *девиация*, *оказионализъм*; изброени са употребите на дубитатива във всяко време и са набелязани тенденциите в честотата на употребата – напр. дубитативът от сегашно време се среща по-често от изходното минало несвършено време. Обърнато е внимание на граматикализацията на дубитативните форми според теорията на Кр. Леман в синтагматичен план: структурен обхват, кохезия, вариантност. Доказва се проницаемостта (макар и не произволна) на елементи в дубитативните форми, включително и като позиционни варианти. Този факт показва, че синтагматичната кохезия при тези форми не е толкова голяма. По-нататък се разискват типологическите индекси при дубитатива. Това представлява количествена оценка на разглежданата субкатегория. Направен е анализ върху парадигмите на дубитатива, а не върху корпуси, което е логичната стъпка заради ниската честота на категорията в електронните корпуси. Представен е подходът на Г. Герджиков. Графика 8 на стр. 236 показва, че евиденциалът с най-малко форми е всъщност дубитативът. Вътре в рамките на дубитатива са представени още статистики, като например степен на аналитизъм и на синтетизъм. Ценни са наблюденията, според които „Честотата на употреба на трите варианта е пряко обвързана със степента на композираност – колкото е по-висока тя, толкова по-рядка е употребата“ (стр. 242). Посочено е мястото на дубитатива сред останалите евиденциали. Представени са взаимоотношенията между дубитатива и другите граматически категории в светлината на вижданията на Г. Герджиков. Разгледани са два типа взаимоотношения: взаимовръзка (дубитатив, 1 л. и ед. ч.) и взаимодействие (дубитатив и други глаголни категории).

Смятам, че глави 2 и 3 са много приноси за нашето езикознание. Те подробно очертават семантиката и формообразуването на дубитатива в контекста и на другите евиденциали.

Четвърта глава „Прагматични аспекти на дубитатива“ се отнася до използването на дубитатива във възпроизведена реч - както в диалогов режим, така и при трансформирана първоначална реч, цитирана, непряка, полупряка, включително и директно възпроизведена реч. Разгледани са и партньорски стратегии между дубитатива и други евиденциални модификатори за недостоверност/емоция, както и в различните изречения (преобладаващо съобщителни), т.е. изобщо в текста. Тази част също е много ценна, защото поставя фокуса върху трансформационната сила на дубитатива в речевите стратегии на комуникантите. Тя може да послужи за основа на бъдещи изследвания за ролята на дубитатива в прагматиката и нейните отделни направления, като например речеви актове, теория на учтивостта, дискурсен анализ и други.

Заключението представя основните резултати от изследването, като например: дубитативът е един от трите индиректни евиденциала в 4-членна евиденциална система; той е семантично най-натовареният евиденциал (маркиран с признаците преизказност и субективност) и същевременно евиденциалът с най-висока степен на композираност. Представени са в обобщен вид отделните глави/части на труда. Според мен работата би спечелила още, ако се очертаят по-експлицитно възможни посоки за бъдеща работа.

Заключение

Взимайки предвид високите научни качества на представения дисертационен труд и значимостта му за българската и българистичната лингвистика, убедено ще гласувам за присъждане на научната степен „доктор на науките“ на проф. д-р Красимира Славчева Алексова в направление *2.1 Филология* по специалност *Български език. Съвременен български език*.

10.08.2022 г.

Рецензент: